

Potřebujeme vizi životního prostředí ČR?

Pavel Nováček (www.pavelnovacek.eu)

Katedra rozvojových studií, Univerzita Palackého v Olomouci

Pohled do nedávné historie

V červnu 1993 se pokusil Josef Vavroušek zhodnotit ekologickou politiku vlády a parlamentu po prvním roce funkčního období. Podle Vavrouška byl tehdejší přístup české vlády i Poslanecké sněmovny k řešení ekologických problémů především bezkoncepční. Podceňování problémů životního prostředí a bezohledná exploatace přírodních zdrojů se projevovala zejména:

1. Nedostatečnou pozorností věnovanou životnímu prostředí v programovém prohlášení vlády.
 2. Neuspokojivým zakotvením péče o životní prostředí a úplným ignorováním strategie udržitelného rozvoje v Ústavě České republiky.
 3. Pasivitou při přípravě a přijímání právních norem v oblasti péče o životní prostředí.
-

Pohled do nedávné historie

4. Přerušenu kontinuitou polistopadové péče o životní prostředí.
 5. Nerespektováním vztahů mezi ekologickými, sociálními a ekonomickými problémy a rezignací na jejich komplexní řešení.
 6. Preferováním hodnotových orientací směřujících k maximalizaci osobního prospěchu.
 7. Poklesem finančních prostředků věnovaných ze státního rozpočtu na řešení ekologických problémů.
 8. Podceňováním mezinárodních aktivit.
 9. Nízkým kreditem ministerstva životního prostředí ve společnosti.
 10. Nevhodnými veřejnými vystoupeními některých vládních představitelů.
-

Stav v roce 2015

- Změnila se rétorika a formálně je stav a vývoj životní prostředí považován za důležitou součást kvality života.

Ale:

- V roce 1992 uvažovala Pithartova vláda o zrušení výstavby Temelína. Dnes se plánují nové bloky v Temelíně i v Dukovanech, přestože jsou problematické především z ekonomického hlediska.
 - Před čtvrt stoletím byly přijaty limity na těžbu hnědého uhlí v Severních Čechách a výstavba nové jaderné elektrárny byla zdůvodňována útlumem těžby uhlí. Dnes byly opětovně prolomeny.
 - Před čtvrt stoletím jsme byli semiperiferií vyspělé Evropy v tom smyslu, že jsme vyváželi přírodní zdroje a ponechávali jsme si znečištění. Dodnes vyvážíme přibližně čtvrtinu vyrobené elektrické energie do zahraničí.
-

Stav v roce 2015

- Před čtvrt stoletím se vážně uvažovalo o výstavbě kanálu Dunaj-Odra-Labe. Dnes jsou tyto snahy, opět oživovány, jejich „kmotrem“ je prezident České republiky.
 - Před čtvrt stoletím lidé trpěli zdravotně především kvůli znečištěnému ovzduší. Situace se sice zlepšila, ale regiony Ostravska a Severních Čech stále patří mezi nejznečištěnější v Evropě.
 - Krátce po Sametové revoluci byla kvalita životního prostředí vnímána obyvateli ČR jako prioritní. To se předtím ani poté už nikdy nezopakovalo.
 - Díky Kjótskému protokolu získala ČR desítky miliard korun (především od Japonska) za emisní povolenky. Díky nim se realizoval např. velmi úspěšný program „Zelená úsporám“. Přesto zůstáváme jednou z pěti zemí EU s nejvyššími emisemi oxidu uhličitého na obyvatele.
-

Stav v roce 2015

- Řada dalších úspěšných projektů v oblasti životního prostředí byla financována z evropských fondů, norských fondů, případně z dalších zahraničních zdrojů. Osvojujeme si tak návykový postoj „péče o životní prostředí je fajn, když nám ji někdo zaplatí“.
- Časovanou bombou je stav našeho zemědělství, přesněji naše hospodaření s půdou a to jak po stránce kvantitativní (zábory půd), tak kvalitativní (devastace vodní a větrnou erozí, chemizací a mechanizací).
- Stav a vývoj životního prostředí je tedy neuspokojivý a většině z nás to nevadí, nezajímá nás to. Ignorováním či bagatelizováním těchto jevů se však problémy nevyřeší.

*First you must change mentalities, then you can change realities.
(Nejprve musíme změnit mentalitu, pak teprve je možné měnit realitu.)*

Globální megatrendy, ovlivňující (nejen) životní prostředí

Stejně jako se v minulosti celé civilizace zhroutily a zanikly, může se to stát (i když nemusí) opět. Mezi spouštěcí mechanismy mohou patřit:

- Klimatické změny
 - Ropný zlom a nedostatek energie obecně
 - Nedostatek potravin vyplývající z nedostatku energie
 - **Migrace** vyvolaná nesnesitelnými podmínkami přírodními (např. postupující desertifikace, vzestup hladiny oceánu), nebo společenskými (neochota v době globalizace a informačního věku snášet úděl chudých a zaostalých)
-

Globální megatrendy, ovlivňující (nejen) životní prostředí

- Tyto faktory se mohou vzájemně synergicky posilovat a být podporovány dalšími globálními problémy – regionálním nedostatkem vody, šířením infekčních chorob, poškozením životního prostředí, politickou nestabilitou v rozvinutých zemích daných vysokou mírou zadlužení a „deficitem demokracie“ (projevujícím se např. nezvládnutelnou mírou korupce), organizovaným zločinem a terorismem atd.
 - Nebezpečí kumulativního účinku – tzv. „dokonalé bouře“ (perfect storm)
-

Hluboké kořeny (nejen) ekologické krize

Alvin Toffler (1980): Tři mylné předpoklady chápání pokroku:

- Vykořisťování přírody a vláda nad ní jsou správné.
 - Lidé jsou vrcholným výtvorem evoluce, princip přirozeného výběru (Darwin) se přenáší i do společenského chápání („nejbohatší a nejmocnější jsou i nejschopnější a nejzasloužilejší).
 - Dějiny nezvratně směřují k lepšímu životu lidstva.
-

Evropský rozměr (nejen) ekologické krize

Otakar A. Funda v knížce „Unavená Evropa umírá“ (2000) tvrdí, že civilizace zaniká, když:

- Ztratila vizi.
 - Ztratila jistý nepsaný konsensus o tom, co je správné a co ne.
 - Náklady potřebné na její udržení v chodu překročí objem zisku její produkce.
 - Mechanismy sloužící k udržení jejího fungování v chodu dostoupily takové komplikovanosti, že nejsou opravitelné za provozu.
 - Se unavila, když vyčerpala svůj rozlet a elán, když se v ní rozhostila rozkladná nálada.
-

Úpadek bohaté Evropy?

- Máme málo dětí. (Dítě je závazek na čtvrt století a to není v dnešní době velkých příležitostí a „výzev“ jednoduché podstoupit.)
 - Stárnoucí populace.
 - Rozpadající se rodina.
 - Zhoršující se fyzická odolnost (včetně zhoršujícího se genofondu?).
 - Zřekli jsme se křesťanství. Evropa nemá nyní sjednocující ideu a cíl.
 - Nároková mentalita pramenící ze štědrého sociálního zajištění. Právo usilovat o štěstí jsme zaměnili za „právo na štěstí“.
-

Uvolněný fyzický i duševní (duchovní) prostor může být zaplněn něčím novým, co se nám ale nemusí líbit.

Proč potřebujeme vizi?

Nemůžeme vědomě budovat budoucnost, kterou si neumíme představit. Prvním požadavkem je vytvořit pro nás realistickou, přesvědčivou a poutavou vizi budoucnosti, která je snadno sdělitelná. Potřebujeme objevit příběh, který shrnuje příští stadium našeho evolučního vývoje a funguje jako katalyzátor naší energie a entuziasmu. (Duane Elgin)

Vize je upřednostňovaná budoucnost. (Peter Bishop)

Některé stavební kameny vize životního prostředí a udržitelného rozvoje České republiky

Využívání přírodních zdrojů:

- Míra užívání obnovitelných zdrojů (les, rybí populace,...) nepřekročí míru jejich regenerace.
 - Míra užívání neobnovitelných přírodních zdrojů (fosilní paliva) nepřekročí míru, jakou budou rozvíjeny náhradní obnovitelné zdroje.
 - Míra emisí škodlivin unikajících do životního prostředí nedosáhne hranice asimilačních schopností prostředí (a nepřesáhne tedy únosnou kapacitu ekosystémů). (Herman Daly, 1989, 1996)
-

Některé stavební kameny vize životního prostředí a udržitelného rozvoje České republiky

Hodnotové orientace - Vavrouškovo desatero:

1. Kořistnický vztah k přírodě
 2. Jednostranný důraz na individualismus či kolektivismus
 3. Posedlost ideou kvantitativního růstu
 4. Hédonistická orientace na konzumní způsob života
 5. Jednostranný důraz na lidská práva a svobody, nikoliv na odpovědnost
 6. Pýcha rozumu při zásazích v rámci společnosti i přírody
 7. Odcizení člověka, oslabení pudu sebezáchovy
 8. Preferování krátkodobých zájmů nad dlouhodobými
 9. Netolerance k názorům jiných
 10. Rezignace na spolurozhodování o společných záležitostech
-

Některé stavební kameny vize životního prostředí a udržitelného rozvoje České republiky

Ekonomické nástroje životního prostředí (přímé a nepřímé), přírodní kapitál a ekologická daňová reforma

- Ekonomické nástroje přímé (nařízení, limity, standardy a normy)
- Ekonomické nástroje nepřímé (poplatky, daně, obchodovatelná emisní povolení,...)
- **Přírodní kapitál** (voda, nerosty, fosilní paliva, ryby, půda, vzduch, savany, mokřady, deštné pralesy,...) se stává tím nejvzácnějším (protože nejvíce nedostatkovým) faktorem. **Řešení produktivity práce a kapitálu (a jejich vzájemného vztahu) už nestačí, klíčovou je dříve opomíjená produktivita přírodního bohatství.**
- Ekologická daňová reforma spočívá v přesunu daňové zátěže z toho, čeho chceme mít dostatek (např. práce) na to, čeho chceme mít co nejméně (např. vyčerpání přírodních zdrojů). Musí být rozpočtově neutrální.

Některé stavební kameny vize životního prostředí a udržitelného rozvoje České republiky

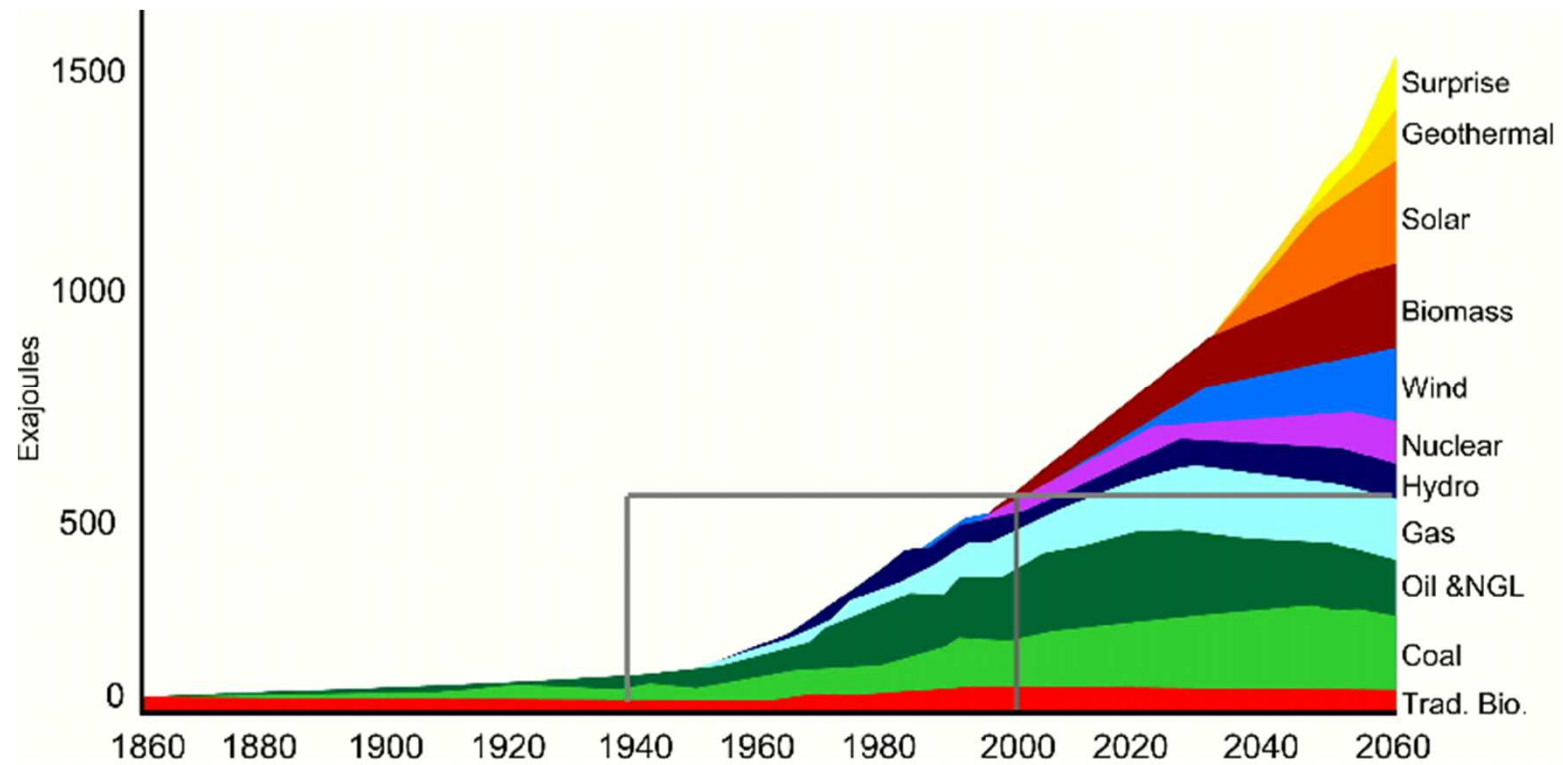
Řešení prostřednictvím vědy a technologií

- Mohou být velmi nadějná (tvořivost člověka je jeho největší zdroj a bohatství), ale **výsledky nejsou předem garantované**.
- Udržitelná energetika: termonukleární fúze, satelity na oběžné dráze?
- **Nejsou vždy zřejmé přímé a nepřímé důsledky** (rizika biotechnologií, nanotechnologií, robotiky, umělé inteligence,...) a není snadné zajistit respektování principu předběžné opatrnosti. *(Tam, kde hrozí vážná nebo nenapravitelná škoda, nesmí být nedostatek vědecké jistoty zneužit pro odklad účinných opatření, která by mohla zabránit poškození životního prostředí.)*

Příklad omezení vědy:

Věda je poslední dvě století sama handicapována rozdělením do mnoha různých disciplín, z nichž každá je omezena jen na zkoumání nepatrné plochy planety a koherentní pohled na Zemi úplně chybí. Proto se průkopnická odhodlanost těch, kdo ohledně klimatických změn bili na poplach, setkala s minimální podporou průměrného vědeckého managementu.“ (James Lovelock, 2006)

Shell Oil – Sustainable Growth Scenario

Některé stavební kameny vize životního prostředí a udržitelného rozvoje České republiky

Politické, právní a institucionální aspekty

- Politické: tragédie obecní pastviny, globální řízení
- Právní: ekologická funkce vlastnictví (právní definice vlastnictví jako neomezeného panství nad věcí již neplatí, to se týká především životodárných systémů)
- **Institucionální:** *Umění budovat stát se stane klíčovou součástí umění vládnout, stejně jako umění správně vynaložit vojenskou sílu je klíčové k udržení mírového společenství. (F. Fukuyama)*

Dnešní struktura institucí vznikla před Marxem, Darwinem, Freudem, Einsteinem. Je třeba nalézt nové instituce, jak to před 200 lety udělali zakladatelé Spojených států, a to se týká nejen restrukturalizace vlád, ale i nadnárodních organizací, měst a obcí. (A. Toffler)

Budoucnost už není, co bývala...

Kromaňonci trvalo 30 000 let, než dospěl k prvnímu pluhu. Ale již méně než 200 let od vynálezu parního stroje vynesla kosmická loď Apollo 11 lidskou posádku na Měsíc.

*Jen člověk je obdařen **svobodnou vůlí**, tj. schopností uvědomovat si svoji **nepředurčenost**. (Josef Svoboda)*

Pokud vidíte na obrázku něco jiného, než dva delfíny, jste již neúměrně zahlceni informacemi a je nejvyšší čas skončit.

Děkuji Vám za pozornost!

